

ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ

STAGES OF FORMATION OF FUTURE FOREIGN LANGUAGES TEACHERS' POLICULTURAL COMPETENCE

Стаття присвячена актуальній проблемі сучасної вищої професійної освіти – формуванню полікультурної компетентності майбутніх учителів іноземних мов. Поняття полікультурної компетентності розуміється як багатоконпонентне особистісне утворення, що є результатом полікультурної освіти, ґрунтується на засадах теоретичних знань та об'єктивних уявлень про етнокультурне різноманіття світу, реалізується через уміння, навички й моделі поведінки. Метою статті є характеристика основних етапів формування полікультурної компетентності майбутніх учителів іноземних мов (пізнавально-мотиваційний, ціннісно-орієнтаційний, діяльнісно-рефлексивний) та визначення ключових методів на кожному з них. На пізнавально-мотиваційному етапі відбувається формування пізнавальної складової частини полікультурної компетентності. На цьому етапі доцільно застосовувати традиційні (пояснення, лекція, розповідь, бесіда, самостійне опрацювання літературних джерел) та інноваційні (заняття-конференції, уроки-презентації та ін.) методи навчання. На ціннісно-орієнтаційному етапі особливого значення набувають методи інтерактивного навчання (рольові ігри, симуляції, метод проектів тощо) та комунікативна стратегія «win win». Під час реалізації діяльнісно-рефлексивного етапу формування полікультурної компетентності майбутніх учителів іноземних мов доцільним є метод рефлексивного кола та комплекс комунікативно-рефлексивних вправ. У висновку зазначено, що полікультурна компетентність майбутніх учителів іноземних мов має інтегративний характер і виступає інструментом досягнення успіху в міжкультурній взаємодії. Результатом сформованої полікультурної компетентності майбутніх фахівців є готовність до міжкультурних контактів, глибокі знання про рідну культуру та суттєві сторони інших культур, здатність до ефективної міжкультурної взаємодії.

Ключові слова: полікультурна компетентність, міжкультурна взаємодія, майбутні вчителі іноземної мови, етапи, методи, форми навчання.

The article is devoted to the actual problem of modern higher professional education – formation of multicultural competence of future foreign language teachers. The concept of multicultural competence is interpreted as a multi-component personal formation. It is the result of multicultural education, based on theoretical knowledge and objective ideas about the ethno-cultural diversity of the world, implemented through skills and behaviors. The purpose of the article is to characterize the main stages of formation of multicultural competence of future foreign language teachers (cognitive-motivational, value-oriented, activity-reflexive) and to identify key methods in each of them. At the cognitive-motivational stage, the cognitive component of multicultural competence is formed. At this stage, it is advisable to use traditional teaching methods (explanations, lectures, stories, conversations, independent literary sources) and innovative ones (class-conferences, lesson-presentations, etc.). At the value-orientation stage, interactive learning methods (role-playing games, simulations, project method, etc.) and the “win win” communication strategy are of particular importance. During the implementation of the activity-reflexive stage of formation of multicultural competence of future foreign language teachers, the method of the reflexive circle and the complex of communicative-reflexive exercises are appropriate. The conclusion noted that multicultural competence of future foreign language teachers is integrative and serves as a tool for success in intercultural interaction. The result of the formed multicultural competence of future specialists is the readiness for intercultural contacts, deep knowledge about the native culture and essential aspects of other cultures, the ability for effective intercultural interaction.

Key words: multicultural competence, intercultural interaction, future foreign language teachers, stages, methods, forms of teaching.

УДК 371.134:372.881.1
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-17-1-26>

Олішевич В.М.,
учитель англійської мови
Харківської спеціалізованої
гімназії № 87

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Глобалізація як цивілізаційна домінанта сучасного розвитку людства передбачає посилення міжкультурних інтеграційних процесів. Революція в галузі засобів комунікації спричинила кризу характерних для попередньої епохи монокультурних моделей розуміння суспільних процесів, зробивши полікультурність ціннісним критерієм суспільного розвитку. Дослідження з культурної антропології або історії ідей беззаперечно довели, що установки монокультурності є конвенціональними ідеологіями. Будь-які домисли про існування однієї чистої культури суперечать фактичному стану речей. І наука, і актуальний розвиток глобалізованої спільноти переконують у необхідності конститування полі-

культурності в цілісній системі суспільних відносин. Отже, формування та розвиток полікультурної компетентності майбутніх педагогів є актуальними завданнями сучасної вищої освіти. У контексті ж професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов полікультурна компетентність набуває особливого значення, оскільки за змістом майже збігається з міжкультурною мовною компетенцією, що зараховується до ключових елементів фахової підготовки вчителів іноземної мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичне обґрунтування поняття полікультурної компетентності належить вітчизняним ученим (Ю. Бойчук, І. Бойко, О. Гулай, Т. Кристочук, С. Куликовський, Я. Логвінова, Л. Перетяга, Б. Тато-

хов та ін.), та зарубіжним науковцям (М. Hammer, M. Bennett, R. Wiseman та ін.). Полікультурна компетентність – це усвідомлення людиною культурного різноманіття світу, доброзичливе, відкрите й неупереджене ставлення до будь-якої культури та її носіїв (Б. Татохов [1]). Дж. Беннет, М. Беннет, М. Хаммер визначають цей феномен у контексті міжкультурних стосунків, свідомого знання власної культури, системи поглядів на створення культурних контрастів, здатності аналізувати взаємодію, прогнозувати непорозуміння й адаптивну поведінку [2; 3]. Особистість із розвинутою полікультурною компетентністю допускає принцип плюралізму, має знання про інші народи та їхні культури, розуміє їхню своєрідність і цінність, що реалізуються через уміння й навички відповідної поведінки, ефективне міжнаціональне взаєморозуміння та взаємодію.

Л. Перетяга визначає полікультурну компетентність як «складне багатоконпонентне особистісне утворення, що є результатом полікультурної освіти та ґрунтується на засадах теоретичних знань та об'єктивних уявлень про етнокультурне різноманіття світу, що реалізується через уміння, навички і моделі поведінки, які забезпечують взаємодію з представниками різних народів і культур на основі позитивного (толерантного) ставлення до них, а також у процесі набуття досвіду міжкультурної взаємодії, що, своєю чергою, сприяє ефективній міжетнічній взаємодії в сучасному полікультурному середовищі» [4]. Науковець вказує, що людина, яка володіє полікультурною компетентністю, виступає активним носієм досвіду в галузі міжособистісної взаємодії з представниками різних культур.

Що стосується полікультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови, будемо розглядати її як результат професійно орієнтованого навчання.

Незважаючи на достатньо глибоке теоретичне усвідомлення специфіки полікультурної компетентності, питання підвищення якості та результативності міжкультурної комунікації є надзвичайно актуальними. Зазначимо також потребу українського суспільства у кваліфікованих учителях, здатних до конструктивної полікультурної взаємодії, що вказує на невирішеність багатьох аспектів формування полікультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови.

Мета статті. Спробуємо визначити етапи формування полікультурної компетентності майбутніх учителів іноземних мов задля підвищення рівня сформованості цієї інтегративної якості й виокремити провідні методи кожного етапу, що і становитиме мету статті.

Виклад основного матеріалу. В основу формування полікультурної компетентності майбутніх учителів іноземних мов покладено такі концептуальні положення:

- гуманізація освіти як домінуюча лінія розвитку сучасної освіти;

- орієнтація на цінності культури;

- особистісна спрямованість – прагнення врахувати особливості учасників формульованого експерименту, їх соціокультурний досвід;

- поліфункціональність викладання;

- динамічність, гнучкість у пошуках нових форм і засобів реалізації завдань виховання студентів, створення умов для підвищення їх культурного рівня.

Аналіз наукової літератури (досліджень Ю. Бойчука, Л. Перетяги, С. Радула, розвідок М. та Дж. Беннетів, М. Хаммера тощо) дав змогу визначити змістову сторону процесу формування полікультурної компетентності:

- становлення майбутнього педагога як полікультурної особистості, здатної трансформувати цінності та знання іншомовної та національної культури;

- отримання студентами знань щодо особливостей іншомовної культури, закономірностей та принципів організації полікультурного діалогу, сутності та способах формування і самовиховання полікультурної компетентності;

- створення полікультурного середовища ВНЗ для передачі студентам інструментарію самопізнання.

У процесі формування полікультурної компетентності ми брали до уваги думку Н. Резнік, яка зазначає, що полікультурне навчання охоплює низку окремих аспектів: лінгвістичні (навчання лексиці), прагматичні (правила поведінки зумовлені конкретною ситуацією та культурою), естетичні (що вважається прийнятним та ввічливим в одній культурі та відрізняється від норм іншої країни), етичні (що відображає моральні цінності), елітні (література, мистецтво цього народу) [5]. Студент має володіти фоновими знаннями про країну досліджуваної мови, їм необхідно давати більше інформації про літературу, історію, видатних людей цієї країни. У процес полікультурного спілкування мали бути включені всі аспекти культури: національні традиції та звичаї народу, побутова культура, повсякденна поведінка і невербальна мова, національні особливості мислення представників тієї чи іншої культури. При цьому процес вивчення культури має бути багатограним: вивчення не тільки елітарної культури країни, але й поведінкових особливостей народу країни, мова якої вивчається.

Велика увага має приділятися взаємозв'язку між процесами оволодіння рідною культурою і вивченням іноземної мови та культури. Мова в закладі вищої освіти має розглядатися у зв'язку з культурою, а не у відриві від неї [4].

Крім цього, у процесі формування полікультурної компетентності ми вважаємо доцільним застосування наведених нижче принципів:

1) суспільна природа мови, яка постає як об'єктивна можливість залучення до нової дійсності. Єдність мови і національної культури реалізується в низці функцій, з яких для лінгвокраїнознавства особливо важливі три: комунікативна функція – бути знаряддям передачі інформації від одного учасника акту комунікації іншому (ця функція у процесі вивчення мови не може бути забезпечена, якщо в процесі навчання не будуть використані відомості про країну);

2) засвоєння людиною, що виросла в одній національній культурі, істотних фактів, норм і цінностей іншої національної культури. Адже треба не тільки представити інформацію про країну, але й сформулювати позитивне ставлення до неї;

3) формування позитивної установки до народу – носія мови, адже вивчення мов починається з етапу зближення народів;

4) добір країнознавчої інформації із природних форм мови та навчальних текстів;

5) країнознавчий аспект викладання реалізує в навчальному процесі філологічний спосіб вторинного пізнання дійсності.

Формування полікультурної компетентності студентів – майбутніх учителів іноземних мов доцільно проводити в три етапи: пізнавально-мотиваційний, ціннісно-орієнтаційний, діяльнісно-рефлексивний.

Метою *пізнавально-мотиваційного* етапу є формування пізнавальної складової частини полікультурної компетентності, яке забезпечуються під час відпрацювання наступних умінь та навичок: оперувати культурологічними поняттями і з'ясувати їхнє значення в контексті проблемної ситуації; виявляти культурні відмінності і встановлювати зв'язки; аргументувати власну позицію; наводити приклади позитивної взаємодії різних культур; робити зважені узагальнення та висновки на підставі різних джерел інформації. Важливість цих умінь та навичок полягає в тому, що вони допомагають використовувати набуті знання для свідомої та позитивної міжкультурної взаємодії. З цією метою важливо створювати умови для ознайомлення учнів різних вікових груп із базовими знаннями про багатокультурне суспільство і механізмами його функціонування.

Упродовж цього етапу студенти засвоюють теоретичний матеріал, який передбачав активізацію їх суб'єктивної позиції, стимулювання до свідомого сприймання культури свого та інших народів. Цьому сприяло створення умов для розширення ціннісних орієнтацій студентів. На цьому етапі передбачалося засвоєння полікультурних знань, які є теоретичною основою професійної педагогічної підготовки майбутніх учителів іноземних мов. Важливим аспектом становлення полікультурної компетентності є формування в особистості ціннісних орієнтацій, які визначають її самосвідомість

та позитивне ставлення до інших культур. Йдеться про ключові цінності демократичного суспільства, що інтегруються в контекст національної культури, відповідають демократичним принципам гуманізму, несуть у собі позитивну культурну самоідентифікацію, толерантність у ставленні до представників інших культурних спільнот. Провідною якістю ціннісного компонента полікультурної компетентності є толерантність як багатогранне явище, що містить низку взаємопов'язаних аспектів.

Вважаємо за необхідне введення спецкурсу «Теоретичні основи та педагогічні технології у формуванні полікультурної компетентності майбутніх учителів іноземних мов» для формування теоретичних знань та понять полікультурної освіти.

На цьому етапі доцільно застосовувати як традиційні методи навчання (пояснення, лекція, розповідь, бесіда, самостійне опрацювання літературних джерел), так і інноваційні. Наприклад, метод розповіді буде корисним для послідовного викладу історії виникнення полікультурної освіти, ознайомлення студентів з особливостями полікультурної освіти в різних країнах (Великобританії, Канаді, США, Німеччині, Японії). Метод порівняння сприяє поглибленню розуміння актуальних понять (зокрема, «інтеркультурна освіта», «мультикультурна освіта», «расизм», «шовінізм», «фашизм», «націоналізм» тощо). За допомогою методу мозкового штурму можна провести порівняльний аналіз культурологічних цінностей та традицій, значення полікультурної освіти.

Серед інноваційних методів варто назвати заняття-конференції на тему: «Сучасний полікультурний простір», підготовка доповідей із тем: «Полікультурна особистість», «Полікультурна компетентність майбутнього учителя – необхідна умова гуманізації освітнього процесу», «Полікультурний освітній простір», «Діалог культур в умовах сучасних глобалізаційних процесів», «Толерантність – вимога сьогодення», «Я – учасник процесу міжкультурної комунікації», «Полікультурна сім'я», «Релігія як різновид культури». Доцільними на пізнавально-мотиваційному етапі є групові форми роботи, що дає змогу студентам аналізувати різні точки зору на порушені проблеми, обговорювати нагальні проблеми полікультурного суспільства.

Ефективними виявляються форма уроків-презентацій (тематика: «Traditions, customs, Public, Holidays in England», «National Icons in the USA», «Arts and Culture of Wales», «National Personalities of Northern Ireland»), організація навчальних дискусій (тематика: «Проблеми полікультурного простору», «Мультикультуралізм: позитивні та негативні тенденції», «Вплив релігії на становлення світогляду особистості», «Толерантні відносини: за і проти», «Вплив політики держави на відносини між людьми», «Основні шляхи подолання конфліктів»), виконання творчих завдань,

наприклад, написання есе з тем: «Мій полікультурний світогляд», «Розвиток толерантних відносин – запорука миру на Землі», «Основні причини воєнних конфліктів та наслідки їх подолання», «Традиції та звичаї: їх вплив на формування особистості», «Культурні стереотипи та їх наслідки».

У процесі *ціннісно-орієнтаційного етапу* особливою ефективністю мають методи інтерактивного навчання. Сутність інтерактивного навчання полягає у тому, що студент та викладач є рівноправними суб'єктами навчання. Процес навчання відбувається в комфортних умовах, де кожен студент може відчути власну успішність та виявити інтелектуальних потенціал, що позитивно впливає на продуктивність навчального процесу, цілісності розвитку особистості, гармонізації педагогічної діяльності. За інтерактивного навчання освітній процес організовується таким чином, що практично всі студенти виявляються залученими до процесу пізнання, при цьому кожен робить свій індивідуальний внесок у загальну справу. Обмін знаннями, ідеями, думками відбувається в доброзичливій атмосфері, в умовах взаємної підтримки усіх учасників цього процесу.

Інтерактивна діяльність на заняттях передбачає організацію такого діалогового спілкування, яке веде до взаєморозуміння, взаємодії, до спільного вирішення загальних, але важливих для кожного учасника завдань. На цьому етапі формування полікультурної компетентності майбутніх учителів іноземних мов варто провести інтерактивні вправи щодо особливостей їхньої професійно-педагогічної підготовки в контексті полікультурного середовища, європеїзації освітньої системи та глобалізаційних процесів. Наприклад, під час роботи з текстом варто запропонувати студентам зробити семантичний аналіз лексичного матеріалу, оскільки мова іншого народу відображає ті реалії, ціннісні орієнтації цього народу. Очевидно, що для народів, які живуть на різних територіях і в різному культурному оточенні, певні реалії можуть суттєво відрізнятися. При цьому приналежність до людського роду неодмінно веде до виникнення у свідомості різних народів і спільних понять. Первинне явище прийнято називати денотатом. Згідно з думкою семіотиків, денотат є передумовою появи знаку й у свідомості людини відображається у вигляді сигніфікату. Сигніфікат – це відображення у людській свідомості денотата. Сигніфікат формується за допомогою узагальнюючих процесів людської свідомості – порівняння, класифікації, узагальнення. Якщо немає денотата, в мові не може виникнути слово. Особливості будови сигніфікату ж відображають спосіб мислення тієї чи іншої групи людей. Наприклад, слово «школа» викликає низку асоціацій: «молодша», «середня», «вища», «учень», «1 вересня», «вчитель», «підручники» тощо, що забезпечує відтво-

рення ситуацій міжкультурної взаємодії, творче застосування знань, умінь, навичок культуровідповідної діяльності.

Для вивчення системи цінностей, особливостей культурних реалій, традицій, звичаїв, світоглядних позицій, притаманних певній культурі, корисно застосовувати роботу в групах. Це можуть бути методи: рольової гри (діалог культур із позицій представників різних культур); симуляції – створення ситуацій нерозуміння жестів, міміки та поведінки. Це значно активізує студентську навчальну діяльність та сприяє зануренню в атмосферу іншої культури. Ефективним є метод диспуту, що передбачає високу розумову активність, активізує навички вести полеміку, обговорювати проблему, захищати свої погляди і переконання, лаконічно і ясно викладати думки.

Під час формування полікультурної компетентності майбутніх учителів іноземних мов доцільно використовувати й технології проектного навчання, яке розглядається як гнучка модель організації навчального процесу, зорієнтованої на творчу самореалізацію особистості студента шляхом розвитку його інтелектуальних, вольових якостей і творчих здібностей. Результатом проектної діяльності є навчальні творчі проекти, реалізовані з допомогою інформаційно-комунікаційних технологій.

Зазначимо важливість залучення комунікативних стратегій. Загалом комунікативна стратегія у функціональному аспекті становить певну схему дій у рамках комунікативного процесу, що визначає вибір мовних засобів і способів вираження змісту, безпосередньо пов'язаного з досягненням мети. На думку О. Іссерс, «мовленнєва стратегія включає в себе планування процесу мовленнєвої комунікації залежно від конкретних умов спілкування та індивідуальностей комунікантів, а також реалізацію цього плану. Іншими словами, мовленнєва стратегія – комплекс мовленнєвих дій, спрямованих на досягнення комунікативних цілей» [6]. Також спостерігається залежність між вибором певної комунікативної стратегії та принципом кооперації/конфронтації. Згідно з принципом кооперації, співрозмовники мають прагнути до співробітництва, тобто робити той внесок, який потрібен на певній стадії розмови, а це, своєю чергою, впливає на вибір певної стратегії, що забезпечить співпрацю та взаємопорозуміння, а отже, успішну реалізацію комунікативної мети. Принцип конфронтації відбивається в негативній, конфліктній лінії поведінки одного чи обох комунікантів, що веде до певних порушень природнього ходу комунікації та має розв'язуватися реалізацією певного набору комунікативних стратегій, спрямованих на їх подолання та досягнення поставленої мети [7].

Рекомендуємо впровадження комунікативної стратегії «win win», запропонованої вченими Гар-

вардського університету, метою якої були вирішення конфліктних ситуацій та пошук альтернативних рішень вирішення проблем за умови врахування інтересів кожного учасника конфлікту, коли відбувається трансформація позиції учасника міжкультурної взаємодії з «win-lose» (коли співрозмовник не сприймає інтересів іншої сторони, не демонструє толерантність) у стратегію переможця «win-win» (коли враховуються інтереси співрозмовника, відбувається аналіз та пошук взаємовигідних рішень конфліктних ситуацій, усі учасники конфлікту налаштовані на трансформацію культурних стереотипів, ціннісних орієнтацій, світогляду особистості, засвоєння набутого культурологічного досвіду іншої сторони, демонстрацію культурологічних орієнтацій) [8].

Під час реалізації *діяльнісно-рефлексивного етапу* формування полікультурної компетентності майбутніх учителів іноземних мов доцільним є метод рефлексивного кола та комплекс комунікативно-рефлексивних вправ «Інтерв'ю», «Я – зірка», «Уяви собі», «Що було», «До побачення!», які сприяють формуванню толерантних відносин між комунікантами.

Багаторівневий зворотний зв'язок між учасниками надає змогу кожному з них побачити відображення себе у сприйнятті іншими, отримати інформацію про те, як сприймається його поведінка в тій чи іншій ситуації, зрозуміти обмеженість чи хибність власних способів міжособистісного спілкування, а також побачити позитивні сторони своєї особистості. Завдяки цьому відбувається набуття студентами нового когнітивного, емоційно-ціннісного та поведінкового досвіду.

Висновки. Отже, полікультурна компетентність майбутніх учителів іноземних мов має інтегративний характер і виступає інструментом досягнення успіху в міжкультурній взаємодії. Результатами сформованої полікультурної компетентності майбутніх фахівців є готовність до міжкультурних контактів, глибокі знання про рідну культуру та суттєві сторони інших культур, здатність до ефективної міжкультурної взаємодії.

Формування полікультурної компетентності майбутніх учителів іноземних мов має відбуватися поетапно з використанням специфічних форм і методів.

У перспективі дослідження – перевірка ефективності запропонованих методів формування полікультурної компетентності майбутніх педагогів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Татохов Б.А., Богатых Н.А. Поликультурная компетентность – фактор развития толерантности студентов. *Высшее образование*. 2008. № 3. С. 24–26.
2. Bennett J.M., Bennett M.J. Developing intercultural sensitivity: An integrative approach to global and domestic diversity. *Handbook of intercultural training / ed. by D. Landis (3rd ed.)*. CA : Sage, 2004. P. 147–165.
3. Hammer M.R., Bennett M.J., Wiseman R. Measuring intercultural sensitivity: The intercultural development inventory. *International Journal of Intercultural Relations*, 2003. № 27. P. 421–443.
4. Перетяга Л.Є. Дидактичні умови формування полікультурної компетентності молодших школярів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09. Харків : Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.К. Сковороди, 2008. 23 с.
5. Резнік Н.В. Основні аспекти полікультурного виховання в процесі вивчення іноземної мови в ВУЗі. *Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка*, 2011. № 6. С. 25–28.
6. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. Москва : URSS / УРСС; ЛКИ, 2008. 288 с.
7. Мартинова О.М. Комунікативні стратегії та тактики мовленнєвого спілкування (на матеріалі сучасної англійської прози). *Мовні і концептуальні картини світу : збірник наукових праць*. 2007. № 2 (21). С. 201–206. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/14864/>.
8. Сидорова О., Климентова О. Вербальна поведінка учасників перемовного процесу (в підході «case study»). *Система і структура східнослов'янських мов: збірник наукових праць*, 2012. Вип. 4. С. 265–272. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/opac/search.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/sissm%5F2012%5F4%5F31%2Epdf.